

Umur Bey Camii Haziresindeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları

XIXth Century Headgear Gravestones in Umur Bey Mosque Cemetery

Zerrin KÖŞKLÜ¹

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi
Bölümü, Erzurum, Türkiye

Department of Art History, Atatürk University,
Faculty of Literature, Erzurum, Türkiye

zkosklu@atauni.edu.tr

Burak GÖKLER²

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi
Bölümü, Erzurum, Türkiye

Department of Art History, Atatürk University,
Faculty of Literature, Erzurum, Türkiye

burak.gokler@atauni.edu.tr

Öz

Türk-İslam Sanatı ve şehirlerinin tarihi birer belge niteliğinde olan mezar taşları aynı zamanda plastik sanatların da önemli bir parçasını meydana getirmektedir. Kültürel yansımaları ve dönemsel üslupları bünyesinde barındıran mezarlar zengin bir terminolojiye sahip olup bölgelerin tarihine ve sanat anlayışına katkı sunmaktadır. Söz konusu durum devletlere başkentlik yapmış olan şehirler için daha da önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin önemli başkentlerinden birisi konumundaki Bursa'da tarihi mezar taşlarının varlığı, tespiti, incelenmesi ve değerlendirilmesi çalışmanın amacı oluşturmaktadır. Timurtaş Paşa'nın oğullarından Umur Bey'in yaptırmış olduğu yapılardan birisi olan Bursa Umur Bey Camii ve Türbesi Haziresinde yer alan mezarlar yerinde incelenmiştir. Kurulduğu dönemden itibaren genişleyen hazirede 122 adet mezarın varlığı tespit edilmiştir. Hazire de erken dönem özellikleri gösteren mezar şahideleri ile birlikte geç tarihli örnekler de bulunmaktadır. Bu örneklerden XIX. yüzyıla ait olan ve özellikleri bakımıyla diğerlerinden farklılaşan dokuz mezar ve şahidesi değerlendirilmiştir. Söz konusu mezarlar, öncelikle mezar tipi bakımından incelenmiş, alçak çerçeve ve kapak taşı olmak üzere iki farklı tipinin olduğu ortaya konulmuştur.

Mezar tiplerinden sonra şahideler gövde formları açısından irdelenmiş daha sonra kitabeleri detaylandırılmıştır. Ayrıca metinlerden ve başlık tiplerinden hareketle mezarlardan sekizinin erkeklere birinin ise kadına ait olduğu saptanmıştır. Cinsiyet dışında aile bildiren zâde, birader, oğlu gibi terimlerle birlikte mühürdar ve fabrikatör gibi meslek sınıfları mezarlıklarda bulunan kişilerin önemini ortaya çıkartmaktadır.

Metinler dışında şahideleri üstte tamamlayan serpuşlardan nezkeb, kâtibî kavuk, azizi fes, sarıklı fes, destarlı kubbeli kalafat ve hotoz başlık olmak üzere altı farklı serpuş detaylandırılmıştır. Son bölümünde ise incelenen mezarlar, başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer şehirlerindeki örnekler ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Mezar, Umur Bey, Bursa, Şahide

Abstract

The historical tombstones of Turkish-Islamic art and cities serving as very important documents also constitute an integral part of plastic arts. These tombs, which contain cultural reflections and periodical styles, have a rich terminology and contribute to the region's history and art. It is particularly important for cities that have served as capitals for states.

The existence, identification, examination and evaluation of historical gravestones in Bursa, one of the important capitals of the Ottoman Empire, constitutes the aim of the study. The graves in the Bursa Umur Bey Mosque and Tomb Treasury, one of the buildings built by Umur Bey, one of the sons of Timurtaş Pasha, were examined on site. The presence of 122 graves has been identified in the graveyard, which has been expanding since its establishment. There are grave markers showing early period features in the graveyard as well as late dated examples. Among these examples, nine graves and grave markers belonging to the XIXth century and differing from the others in terms of their characteristics were evaluated. The graves in question were first analyzed in terms of grave type, and it was revealed that there were two different types: low frame and cover stones.

After the grave types, the body forms of the graves were analyzed and then the inscriptions were detailed. In addition, based on the texts and headdress types, eight of the graves belonged to men and one to a woman. In exception to gender, family terms such as zâde, brother, son, and occupational classes such as sealer and fabricator reveal the importance of the people in the graveyards.

Beyond the texts, the headgears completing the tombstones were extensively discussed. Six different headgear types-nezkeb, kâtibî kavuk, azizi fes, sarıklı fes, destarlı kubbeli kalafat, and hotoz başlık-were described in detail. In the last section, the graves analyzed are compared with examples from other cities in Anatolia, especially the capital city of Istanbul.

Keywords: Art, Grave, Umur Bey, Bursa, Gravestone

Geliş Tarihi/Received 25.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted 12.03.2024

Yayın Tarihi/Publication Date 21.05.2024

Atıf:

Köşklü, Z. & Gökler, B. (2024). Umur Bey Camii Haziresindeki XIX. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları. *Turcology Research*, 80, 362-380.

Cite this article:

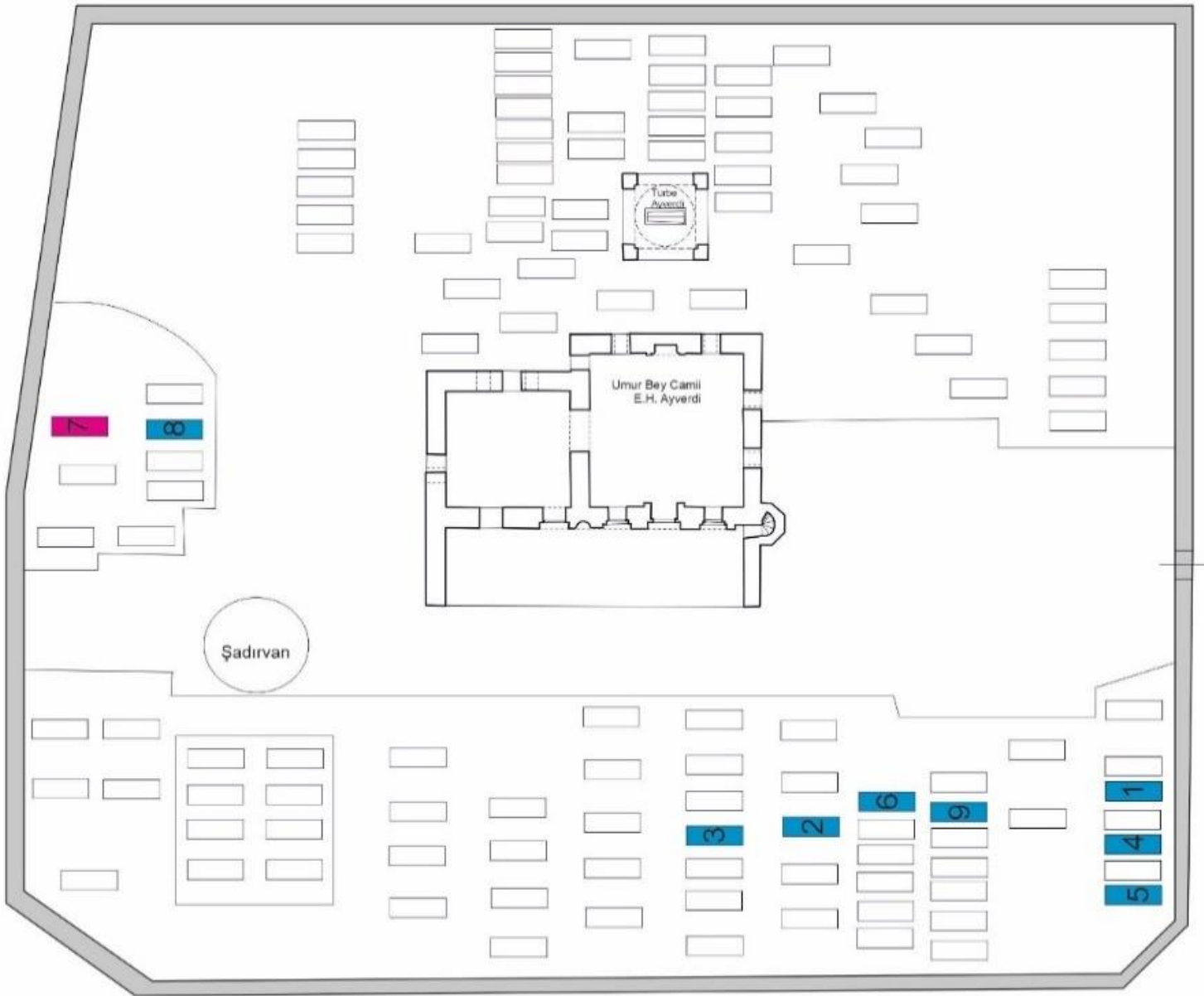
Köşklü, Z. & Gökler, B. (2024). XIXth Century Headgear Gravestones in Umur Bey Mosque Cemetery. *Turcology Research*, 80, 362-380.

Giriş

Toplumların geçmişle bağlantısını sağlayan tarihi birer belge niteliği taşıyan mezar taşları Osmanlı döneminde birikim ve zenginliği ile dikkat çekici bir gelişim göstermektedir.

Osmanlı döneminde ortaya konulan mezar ve şahideleri hiç şüphesiz yazı, tip, form, serpuş, bezeme ve üslup açısından zirve örnekleri oluşturmaktadır. Başta başkent İstanbul olmak üzere Edirne ve Bursa'da bulunan mezar taşları niteliği, çeşitliliği ve kalitesi ile önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda Bursa'nın fethiyle başlayan ve XX. yüzyıla kadar gelen mimari yapılaşma sürecinde hazireler tarihi Bursa dokusunu tanımlayan özgün değerlerimizdendir. Bunların içerisinde Erken Osmanlı döneminde siyasi kimliği, imar faaliyetleri, kültür ve sanata verdiği değer ile tanınan Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey (Köşklü & Gökler, 2023: 237-268; Uzunçarşılı, 1985: 4454; Apak, 2002: 181-196; Keskin, 2018: 121-152; Turgut, 2018, 52-120; Erünsal, 2012: 159-160; Emecen, 2012: 185-186) tarafından yaptırılan cami- türbenin geniş haziresi önemli bir yer tutmaktadır. 122 adet mezarın tespit edildiği hazirede mezarlardan bazıları erken dönem özellikleri gösterirken, bazıları XVIII. (Köşklü & Gökler, 2013: 237-268) ve XIX. yüzyıla aittir. Bu çalışmanın konusunu XIX. yüzyıla ait mezar taşlarından klasik dönemden itibaren rütbe, meslek ve cinsiyet bildiren serpuşlu şahideler oluşturmaktadır. İncelenen toplam 9 adet mezarın haziredeki konumları aşağıdaki kroki üzerinde belirlenmiş ve tarih sırası gözetilerek tanımlanmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. Haziredeki Mezarların Konumu

Mustafa Efendi'nin Mezarı

Umur Bey Camii'nin kuzeybatısındaki 1800 tarihli mezar, Orhan Gazi Vakfı'nın vergi toplayıcı olan Mustafa Efendi'ye aittir. 183,5 cm uzunluğunda 70 cm genişliğinde ve 13,5 cm yüksekliğindeki alçak çerçeveli mezar, baş ve ayak şahidelerinden müteşekkildir. Mezarın kısa kenar tarafında toprak içerisine yerleştirilen baş şahidesi, 89 cm yüksekliğinde 26,6 cm (üst), 13,5 cm (alt) genişliğinde ve 7,5 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin ön yüzüne oyma kabartma tekniğiyle işlenen altı satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay ekseninde atılmış silmelerle belirgin hale getirilmiştir. Gövde, üstte uzun silindirik bir boyun kısmından sonra nezkeb serpuşu ile nihayetlendirilmiştir.

Mezarın 80 cm yüksekliğinde, 25,5 cm (üst), 20,5 cm (alt) genişliğinde ve 7,5 cm kalınlığındaki sivri tepelikli ayak şahidesi mermer malzemeli ve sade bir görünüm sergilemektedir (Şekil 2).

Günümüze Türkçesi

Hüve'l Bâki
Sultan Orhan
Gazi Câbisi merhum
Ve mağfurün leh Mustafa
Efendi ruhiyçün
El-Fâtiha sene 1215

Osmanlıca

هول باقی
سلطان اورخان
غازی جابیبی مرحوم
و مغفور له مصتفی
افندی رو حیچون
ال فاتحه سن ۱۲۱۵

Şekil 2. Mustafa Efendi'nin Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Kalaycızâde Mustafa Ağa

Caminin kuzeyindeki Mustafa Ağa'ya ait olan mezar 1810 tarihlidir. 180 cm uzunluğunda, 69,5 cm genişliğinde ve 10 cm yüksekliğindeki alçak çerçevesel mezar hem baş hem ayak şahidesine sahiptir.

Mezarın kuzeydeki kısa kenarından toprak içerisine yerleştirilen baş şahidesi, 85 cm yüksekliğinde 24,5 cm (üst) 22,5 cm (alt) genişliğinde ve 8,3 cm kalınlığında olup destarlı kubbeli kalafat kavuğu ile birlikte yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde yapısı sergilemektedir. Şahidenin ön yüzüne oyma kabartma olarak işlenen altı satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesinin tarih satırı beyzi, diğer satırları ise dikdörtgen kartuşlar içerisine alınmıştır.

77 cm yüksekliğindeki, 14,5 cm (üst) 12, 5 cm (alt) ve 10 cm kalınlığındaki ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan bir form gösterir. Bu form altta ve üstte üstüvani, gövde de ise dikdörtgen biçimdedir. Sade şahidenin alt kısmından sarkan püskül tek bezemesel ayrıntısıdır (Şekil 3).

Günümüze Türkçesi

Hüve'l Bâki
Kalaycızâde
Merhum ve mağfurün
Leh Mustafa Ağa
Ruhuna el-Fâtiha
Sene 1225

Osmanlıca

هول باقی
قلایچی زاده
مرحوم و مغفور
له مصتقی اغا
روحنه فاتحه
سن ۱۲۲۵

Şekil 3. Mustafa Ağa'nın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Esad Ağa'nın Mezarı

Caminin kuzeyinde bulunan Esad Ağa'ya ait 1812 tarihli mezar alçak çerçeve tiptedir. 182,5 cm uzunluğunda, 69 cm genişliğinde ve 24 cm yüksekliğinde mermer mezarın baş şahidesi, 84 cm yüksekliğinde, 22, 5 cm genişliğinde ve 9 cm kalınlığında prizmal dikdörtgen gövdelidir. Şahidenin ön yüzüne oyma-kabartma olarak tatbik edilen sülüs hatlı beş satırlık Osmanlıca kitabesi yatay silmelerle sınırlandırılmıştır. Şahideyi tamamlayan nezkeb ise uzun bir boyun bölümü ile gövdeye bağlanmıştır.

Mezarın yuvarlak tepelikli, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal gövdeli ayak şahidesi 65,5 cm yüksekliğinde 26,5 cm (üst) 25 cm (alt) genişliğinde ve 4,2 cm kalınlığında olup sade görünümlüdür (Şekil 4).

Günümüze Türkçesi

İbrailli Deli Ömer
Oğluzâde merhum
Esad Ağa
Ruhuna el-fâtiha
Fi 11 ZA 1227

Osmanlıca

ابرايلى دلي عمر
اوغلي زاده مرحوم
اسعد اغا
روحنه ال فاتحه
في ١١ ذا ١٢٢٧

Şekil 4. Esad Ağa'nın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Mustafa Ağa'nın Mezarı

Caminin kuzey batısında bulunan ve Sadrazam Ahmet Paşa'nın mühürdarı olan Mustafa Ağa'ya ait mezar 1813 tarihlidir. Yüksek çerçeveli mezar 160 cm uzunluğunda, 61, 7 cm genişliğinde ve 29 cm yüksekliğinde mermer malzemeden yapılmıştır. Yüksek çerçevenin kısa kenarına yerleştirilen baş şahidesi, 119 cm yüksekliğinde, 28,2 cm (üst), 19,6 cm (alt) genişliğinde ve 7 cm kalınlığında, yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal bir gövde yapısına sahiptir.

Baş şahidesinin ön yüzeyine oyma-kabartma tekniğiyle tatbik edilen on satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi dikdörtgen kartuşlarla sınırlandırılmıştır. Gövdenin geniş tutulan omuz bölümünden sonra yukarıya doğru daralan uzun boynu kâtibî kavuk ile bitirilmiştir. Kavuğun üstündeki gül ve sorguç motifleri bezemesel olarak dikkat çeken ve aynı zamanda kişinin önemine vurgu yapan detaylardandır.

Mezarın kısa kenarı üzerinden yükselen ayak şahidesi, 107 cm yüksekliğinde, 28,2 cm (üst), 19,6 cm (alt) genişliğinde ve 7 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli ve sivri kemer tepeliklidir. Şahidenin üzerinde kâse içerisinde servi motifi ve savruk akant yapraklarıyla oluşturulan tepelik yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır (Şekil 5).

Günümüze Türkçesi

Hüve'l Bâki

Henüz olmuş idi dü deh sâle resîde

Va'de-i hâmesin Hak böyle kılmış keşîde

Doymayub gençliğine çünkü oldu nâ-murâd

Rahmetinle müstağrak eyle yâ Rabbe'l-ibâd

Sadr-ı sâbık Ahmed Paşa mühürdârı

Ali Şefik Efendî'nin biraderi

Merhum ve mağfurün leh Mustafa

Ağa ruhiyçün lillahi'l Fâtîha

Fi 25 S sene 1228

Osmanlıca

هول باقی

هنوز اومش ایدی دو ده ساه رسیده

و غده حامسین حق بویله قیلمش کشیده

تویمیبوب کنچلکنه چونکی اولدی نا مراد

رخمتکله مستغراق ایله یا اربلعباد

صدر سابق احمد پاشا مهرداري

علي شفيق افندينيك برادري

مرحوم و مغفور له مصطفى

اغا روحیچون الله ال فاتحه

في ۲۵ سن ۱۲۲۸

Şekil 5. Mustafa Ağa'nın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Ahıskalı Ahmed Efendi'nin Mezarı

Caminin kuzeybatısında bulunan 1814 tarihli mezar, Ahıskalı Ahmed Efendi'ye aittir. Alçak çerçeveseli tipteki mezar, 181, 5 cm uzunluğunda, 70 cm genişliğinde ve 14,3 cm yüksekliğinde olup, baş ve ayak şahideleri ile tamamlanmıştır.

Mezarın kısa kenar çerçevesinin içinden yükselen baş şahidesi, 75 cm yüksekliğinde, 23, 5 cm (üst) 20 cm (alt) genişliğinde ve 7 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövdeye sahiptir. Şahidenin ön yüzeyine oyma kabartma tekniği ile nakşedilen sekiz satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay ekseninde atılmış silmelerle belirgin hale getirilmiştir. Şahide gövdesi, geniş omuz kısımları üzerindeki uzun ve silindirik boyundan sonra nezkeb serpuşu ile tamamlanmıştır.

15,2 cm yüksekliğinde, 24 cm genişliğinde ve 5,2 cm kalınlığındaki sivri tepelikli ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan sade bir gövdeden oluşmaktadır (Şekil 6).

Günümüze Türkçesi

Hüve'l Bâki
Ziyâretten olan bir duâdır
Bugün bana ise yarın sanadır
Muradına ermeden silâsına hasret giden
Merhum ve mağfurün leh
El-muhtâc ilâ rahmeti
Rabbihî'l Ğafür Ahışa'lı
Ahmed Efendi ruhuna
El-Fâtîha 1229

Osmanlıca

هول باقی
زیارتدن اولان بر دعدر
بوکوم بنکا ایسه یارن سکا در
مورادنا ایرمدن صلسنه حسرت کیدن
مرحوم و مغفورون له
ال محتاج ایلا رحمتی
رأبحیل غافور احسحای
أحمد افندی روحونه
ال فاتحه ۱۲۲۹

Şekil 6. Ahmed Efendi'nin Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Molla Abdullah'ın Mezarı

Caminin kuzeybatısında bulunan 1815 tarihli mezar, El-Hâc Mustafa'nın oğlu merhum Molla Abdullah'ındır. 183,2 cm uzunluğunda, 70,1 cm genişliğinde ve 12,9 cm yüksekliğindeki mezar, alçak çerçevesi tipte, baş ve ayak şahideli olarak düzenlenmiştir.

Mezarın kısa kenar çerçevesine konumlandırılan baş şahidesi, 82,4 cm yüksekliğinde 23,5 cm (üst) 22,5 cm (alt) genişliğinde ve 8,6 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan bir gövde yapısı sergiler. Gövdenin ön yüzüne oymakabartma olarak nakşedilen beş satırlık sülüs hatlı kitabesinin serlevha satırı kartuş içerisine alınmış, diğer satırlar yatay silmelerle belirgin hale getirilmiştir. Şahide üstte uzun bir boyun bölümünden sonra kâtibi kavuk ile nihayetlenmiştir.

Ayak şahidesi, 76 cm yüksekliğinde, 23,4 cm (üst), 17,5 cm (alt) genişliğinde ve 8,6 cm kalınlığında, sivri tepelikli olarak yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir gövde olarak belirlenmiştir (Şekil 7).

Günümüze Türkçesi

Hüve'l Bâki
El-Hâc Mustafa'nın
Oğlu merhum
Molla Abdullah
Ruhuna Fatiha
Sene 1231

Osmanlıca

هول باقی
ال حاج مصطفیٰ
اوغلی مرحوم
ملا عبد اللہ
روحنه فاتحه
سن ۱۲۳۱

Şekil 7. Abdullah'ın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Hadice Hanım'ın Mezarı

Caminin doğusunda bulunan 1819 tarihli mezar Hadice Hanım'a ait olup alçak çerçevesi olarak düzenlenmiştir. 156 cm uzunluğunda, 69 cm genişliğinde ve 20 cm yüksekliğinde mezarın baş şahidesi kısa kenar tarafına yerleştirilmiştir. 59 cm yüksekliğinde, 22 cm (üst) 20 cm (alt) genişliğinde ve 9 cm kalınlığındaki baş şahidenin gövdesi yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen bir biçimdedir. Şahidenin ön yüzüne oyma-kabartma olarak işlenen altı satırlık sülüs hatlı Osmanlıca kitabesi yatay silmelerle ayrılmıştır. Gövdenin geniş omuz kısmından pahlanarak geçilen kabaralı uzun boyun bölümü hotoz bir başlıkla tamamlanmıştır.

Yuvarlak tepelikli, 47 cm yüksekliğinde, 17,5 cm (üst), 16 cm (alt) genişliğinde ve 9,5 cm kalınlığındaki ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru daralan sade prizmal gövdelidir (Şekil 8).

Günümüze Türkçesi

Baba paşa efendi...
El-Hac
Ahmed Ağ'a'nın kerimesi
Hadice Molla ruhuna
Fatıha
1235

Osmanlıca

بابا پاشا افندي
ال حاج چوقداري
آحمد آغا نك كريمسي
حدي جه ملا روحنه
فاتحه
١٢٣٥

Şekil 8. Hadice Hanım'ın Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Veli Şah Ağa'nın Mezarı

Caminin ve türbenin doğusunda bulunan 1890 tarihli mezar Veli Şah Ağa'ya ait olup 183 cm uzunluğunda, 67 cm genişliğinde ve 26,5 cm yüksekliğinde alçak çerçevesi olarak yapılmıştır. Mezarın kısa kenarı tarafına yerleştirilen baş şahidesi, 88 cm yüksekliğinde, 28 cm genişliğinde ve 8,4 cm kalınlığında prizmal dikdörtgen gövdelidir. Gövdenin ön yüzüne oymakabartma olarak işlenen talik hatlı sekiz satırlık Osmanlıca kitabesi dikdörtgen kartuşlarla çevrelenmiştir. Şahide gövdesini sarıklı fese bağlayan omuz kısmı geniş tutulmuş, boyun kısmı silindirik ve kısa olarak ele alınmıştır.

Mezarın kısa kenarı üzerinden yükselen sivri tepelikli ayak şahidesi, 58,5 cm yüksekliğinde, 28,3 cm (üst), 25,3 cm (alt) genişliğinde ve 6,8 cm kalınlığında yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli olarak tamamlanmıştır (Şekil 9).

Günümüz Türkçesi

Hüve'l Baki
Beni kıl mağrifet ey Rabbi gufran
Bi hakkı arş-ı azam nur-i Kur'an
Gelüb kabrim ziyaret iden ihvân
Edeler ruhuma bir fâtiha ihsan
Kırım muhacirlerinden merhum ve
Mağfurleh Veli Şah Ağa
Ruhiçun el-Fâtiha sene 1308

Osmanlıca

هول باقی
بنی قیل مغفرت ای رب غفران
بی حق ارش اعظم نور قران
کلوب قبرم زیارت ایدن احوان
ایدهلر روحمه بر فاتحه احسان
قبریم محاجرلرندن مرحوم و
مغفورله ولی شاه آغا
روحیچون ال فاتحه سن ۱۳۰۸

Şekil 9. Veli Şah Ağa'nın Mezarı

Ahmed Efendi'nin Mezarı

Caminin kuzeybatısındaki 1897 tarihli fabrikatör Ahmed Efendi'ye ait mezar, 186,5 cm uzunluğunda, 70 cm genişliğinde 27 cm kalınlığındaki kapak taşı tiptedir. Baş ve ayak şahidesinden müteşekkil olan mezarın baş şahidesi, kapak taşı üzerine yerleştirilmiştir. 126,7 cm uzunluğunda, 26, 3, cm (üst), 33 cm (alt) genişliğinde ve 6 cm kalınlığındaki şahidenin gövdesi yukarıdan aşağıya doğru genişleyen bir özellik sergilemekle birlikte gövdesi lale formunda verilmeye çalışılmıştır.

Şahidenin ön yüzeyine nakşedilen on iki satırlık talik hatlı kitabesi yatay silmelerle ayrılmıştır. Gövdenin geniş omuz kısmı ve üstünde yükselen kısa boyun bölümü azizi fes ile tamamlanmıştır.

Mezarın kapak taşı içerisine yerleştirilen ayak şahidesi, 113 cm yüksekliğinde, 35 cm (alt), 27,6 cm (üst) genişliğinde ve 5,3 cm kalınlığında, yukarıdan aşağıya doğru genişleyen bir anlayışta ele alınmıştır. Şahidenin ön yüzeyindeki servi motifi, iki yandan akant yapraklarıyla desteklenen güneş tepelikten yuvarlak bir kemerle ayrılmıştır (Şekil 10).

Günümüze Türkçesi

Âlem-i fânide aslâ kimseye yokdur huzûr
Zerre lutfun görse âhir meskenin eyler kubûr
Taşıma bir kez nazar kıl hâb-ı gafletden ayıl
Bu bezm-gâh-ı fenâyâ nîce eylerdim gurûr
Bir zaman Burusa'nın Sandık Emîni hizmetin
Eyledim sıdk u sadâketle nice sehlü'l-umûr
Bir zaman fabrikatörlük ile oldum müştâğil
Eymedim hiç kimseyi rencîde-hâl buğz ile zûr
Geldi hâtiften nidâ-yı ircî'î bu gûşuma
Dediler Ahmed Efendi eyle dünyadan 'ubûr
Fevtinin târîhini Türkîce yazdı Hakkıyâ
Üç yüz on dörd sâl içinde fâniden etdim mürûr

Osmanlıca

علم فانیده اصلع کیمسیه یوقدر حضور
زره لطفک کورسه احر مسکنین ایلمر قیور
تاشمه بر کر نظر قل حاب غفلتدن ایلم
بو بزم کاه فنایه نیجه ایلردم غرور
بر زمان بروسنگ صندق امینی حزمته
ایلدم صدق و صداقتله نیجه صحتل امور
بر زمان فابریقطور ایکه اودم مشغول
ایمدم هچ کیمسیه رنجیده حال بغوض ایله زور
کلدی حاتفدن نضای ارجی بو کوشمه
دیدیلر احمد افندی ایله دنیادن عبور
فونکی طاریحنی طرکیجه یازدی حقیبا
اوچیوز اون درت سال اچینده فانیدن ایتمدم مرور

Şekil 10. Ahmed Efendi'in Mezarı, Baş ve Ayak Şahidesi

Değerlendirme

Anadolu plastik ve estetik sanatının önemli örneklerinden olan mezar taşları, dönemlerinin sanatsal ve sosyo-kültürel anlayışını yansıtan önemli vesikalardandır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti'ne bir dönem başkentlik yapmış olan Bursa'da, fetih ile başlayan ve XX. yüzyıla kadar uzanan süreçte kentin tarihi kimliği hazirelerle izlenebilmektedir. Tarihi kent dokusunu tanımlayan hazirelerden biri de Umur Bey Cami- Türbesinin etrafında bulunan ve zaman içerisinde genişleyen haziredir. Bu çalışma 122 mezarın bulunduğu Umur Bey Haziresindeki XIX. yüzyıla ait serpuşlu şahidelere sahip dokuz mezarla sınırlandırılmıştır.

Caminin doğusu ve kuzeyinde bulunan mezarlar 1800'den başlayıp 1897 yılına kadar ki geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. En erken tarihli örnek Mustafa Efendi'ye (1800), en geç tarihli ise Ahmed Efendi'ye (1897) aittir. Bunlardan sekizi erkek, biri ise kadın mezarıdır.

Mezarlar form açısından iki tip göstermektedir. Birinci tip alçak çerçeveli olup yedi örnek ile temsil edilmiştir. Bunlar Mustafa Efendi (1800), Mustafa Ağa (1810), Esad Ağa (1812), Ahmed Efendi (1814), Molla Abdullah (1815), Hadice Hanım (1819) ve Veli Şah'ın (1890) mezarıdır (Şekil 11).

İkinci tip Mustafa Ağa'ya (1813) ve Ahmed Efendi'ye ait olan (1897) kapak taşlı tiptir (Şekil 12).

Şekil 11. Mustafa Efendi'nin ve Esad Ağa'nın Alçak Çerçeveli Mezarları

Şekil 12. Mustafa Ağa'ya Ait Kapak Taşlı Mezar Ahmed Efendi'ye Ait Kapak Taşı Mezar

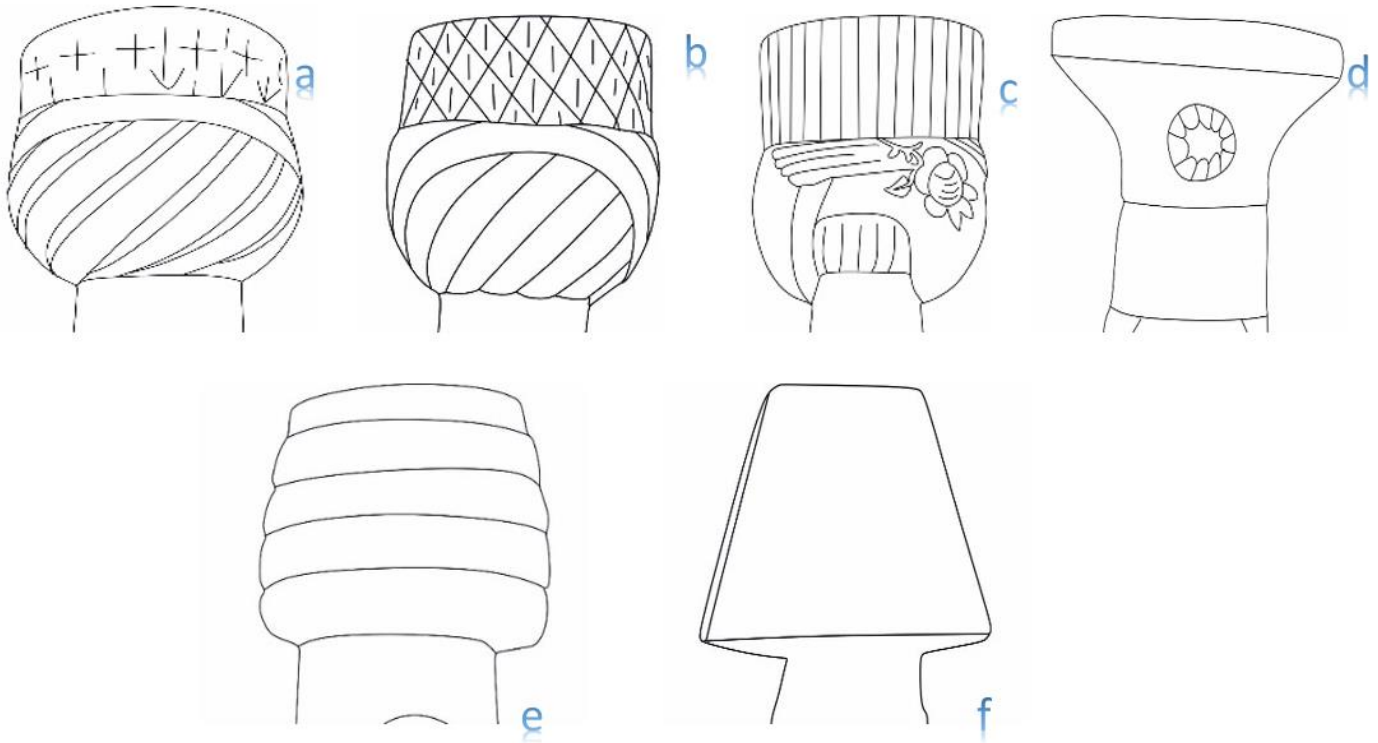
Mezarların baş ve ayak şahidelerinden yedisi Anadolu genelinde yaygın olarak görülen yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli, ikisi ise farklı tipte ele alınmıştır. Bunlardan birincisi 1810 tarihli Mustafa Ağa'ya ait dikdörtgen ve üstüvani formu birleştiren ayak şahidesidir. İkincisi ise 1897 tarihiyle Ahmed Efendi'ye ait şahidedir. Hem baş hem ayak şahidesi yukarıdan aşağıya doğru genişleyen bir formdadır. Özellikle baş şahidesi, tam olarak şekli ortaya konulmasa da mezar taşlarında karşılaşılan lale formunu hatırlatmaktadır. Tam bir lale formu yansıtan şahide örnekleri arasında, İstanbul'da Sokullu Mehmed Paşa Türbe Haziresi, Mihrişah Valide Sultan Türbe Haziresi, Nişancı Feridun Ahmet Paşa Türbe Haziresi, Eyüp Sultan Camii Haziresi, Hubbi Harun Türbe Haziresi (Doğanay vd., 2018: 40-41, 44-45, 73) ve Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii Haziresi (Gökler, 2017: 678) sayılabilir (Şekil 13).

Şekil 13. Gövde Tipleri a) Esad Ağa'nın Baş Şahidesi, b) Mustafa Ağa'nın Ayak Şahidesi, c) Ahmed Efendi'nin Baş Şahidesi, d) İstanbul Hubbi Hatun Türbe Haziresi'nden Lale Gövde, e) Zağnos Paşa Camii Haziresi (Gökler)

Şahidelerin yazı içerikleri hem cinsiyet hem aile hem de meslek bildirmesi bakımından önemlidir. Burada aile bildirimini açısından Kalaycızâde, Oğluzâde, Ali Şefik Efendi Biraderi, El-hac Mustafa'nın oğlu gibi aile bildirimini ön plana çıkarken meslek açısından vergi toplayan (Mustafa Efendi), mühürdar (Mustafa Ağa) ve fabrikatör (Ahmed Efendi) meslek açısından dikkat çekmektedir.

Yazı içerikleri dışında şahideyi üst bölümde tamamlayan serpuşlar, mevki, meslek ve cinsiyet bildirmesi açısından mezarların en önemli parçasıdır. Değerlendirilen şahidelerde altı farklı serpuş tipi tespit edilmiştir. Bunlar, nezkeb, kâtibi kavuk, azizi fes, sarıklı fes, destarlı kubbeli kalafat ve hotoz başlıktır (Şekil 14).

Şekil 14. Serpuşlar a) Neskeb, b) Destarlı Kubbeli Kalafat, c) Kâtibi Kavuk, d) Hotoz, e) Sarıklı Fes, f) Azizi Fes

Dokuz mezardan Mustafa Efendi (1800), Esad Ağa (1812) ve Ahmed Efendi'nin (1814) şahidelerinde nezkep, Mustafa Ağa (1813) ve Molla Abdullah (1815) şahidelerinde kâtibi kavuk, Ahmed Efendi'nin Mezarı (1897) azizi fes, Veli Şah Ağa'nın Mezarı (1890) sarıklı fes, Kalaycızâde Mustafa Ağa (1810) destarlı kubbeli kalafat kavuk, Hadice Hanım'ın Mezarı (1819) şahidesinde ise hotoz sadece birer örnek ile temsil edilmiştir.

Nezkep, pamuklu kavuk etrafına sarılan destardan ibaret olup, üst sınıf esnaf, sanat erbabı, hattatlar, nakkaşlar olmak üzere bazı hekimler, kaşıkcı ve nalbantlar gibi hüner sahibi kişiler tarafından kullanılmıştır (Kökrek, 2019: 150). Kavuğun alt kısmına kişinin mensubiyetini bildiren farklı türde destarlar da sarıldığı görülmüştür. Serpuşun üst kısmında dikiş ipliklerinden ortaya çıkan yıldız benzer şekillerden dolayı yayınlarda farklı isimlendirmeler de yapılmıştır (Laqueur, 2007: 150). Nezkep serpuşunun örnekleri arasında; Bolu Göynük'te (Çal, 2007: 295-381), İzmir Urla'da (Bulut, 2010: 433), İstanbul Emir Sultan Mezarlığında (Çakar, 2007: 487), İstanbul Fatih Burmalı Mescid Haziresinde (Çelik, 2022: 228), İstanbul Selimiye Camii Haziresinde (Daşdemir, 2011: 422), İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresi'nde (Sürün, 2006: 309), İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'nde (Kutlu, 2005: 73-153-154-1155-158-165), Sakarya Gevaş'ta, (Yavuz, 2013: 334-335) Sinop Arkeoloji Müzesinde (Yeni, 2009: 243), Rize'de (Hanoğlu, 2015: 1904), Rize Hemşin'de (Atacan ve Bekar, 2001: 15) Trabzon Sülüklü'de (Yer, 2004: 170-173, 176), Boyabat'ta (Çal, 2015: 136), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresinde (Varol, 2019: 159), Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Camii Hazirelerinde (Uğraşkan, 2007: 130), Bursa Hazireleri (Mermutlu & Öcalan, 2011, 71-81-130-141-155-193-225-228-241-257-461-480-508-527-528-530-570-572) ve Balıkesir Hazireleri (Gökler, 2017: 756-757) sayılabilir. Umur Bey Haziresinde XVIII. yüzyıla ait Kalaycızâde Salih Efendi'nin şahidesi de nezkep serpuşludur (Köşklü & Gökler, 2023: 257-258).

Kâtibi kavuk, dik ve içe doğru yuvarlatılmış fitillerin yan yana dikilmesi ile meydana getirilen başa oturan bölümü yuvarlak ve düz bir tip olarak tanımlanabilir. Sarılış tipine ve üzerindeki desenlerine göre yayınlarda farklı isimlendirilen bu serpuşlar okuma yazma bilen ve çeşitli devlet memuriyetinde bulunanlar tarafından kullanılmıştır (İşli, 2009: 115; Çal, 1998: 207-225; Çal & İltar, 2011: 30).

Katibi kavuk örneklerine İstanbul Eyüp'te (Çal, 1998: 210), İstanbul Küçük Ayasofya Camii Haziresinde (Güven, 2018: 189), İstanbul Fatih Burmalı Mescid Haziresinde (Çelik, 2022: 227), İstanbul Emir Sultan Mezarlığında (Çakar, 2007: 487), İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresinde (Kutlu, 2005: 141-154-155-158-159-171), İstanbul Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığında (Kurtbil 2009: 342), İstanbul Şeyh Vefa Camii Haziresinde (Sürün, 2006: 312) İstanbul Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıt Han Mezarlığında (54. Pafta) (Yılmaz, 2009: 22-189-192-239), Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Efendi Camii Haziresinde (Sökütlü, 2015: 203), İstanbul Eyüp Şah Sultan Türbe Haziresinde (Dal, 2021: 98) Kocaeli Gölcük Değirmendere Mezarlığında (Tanık, 2016: 524-525), Bursa Hazirelerinde (Mermutlu & Öcalan, 2011: 119-121-130-131-140-195-206-320-404-405-435-436-445-476-478), Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresinde (Arslan, 2007: 464), Balıkesir'de Zağnos Paşa Camii Haziresinde (Gökler & Köşklü, 2019: 462-263), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami Haziresinde (Varol, 2019: 159), Manisa Merkez Hüsrev Ağa Haziresinde (Tepekaya vd. 2016: 575-576), Manisa Gördes'te (Biçici, 2004: 146, 578, 631, 753), Manisa Salihli'de (Şen, 2023, 1347) Uşak'ta (Bayrakal, 2016, 245), Tokat'ta (Demir, 2007, 171, 189, 204), Ankara Boyabat'ta (Çal, 2015: 135-136), İzmir Tire'de (Yılmaz, 2013, 590, 599, 606, 608, 624, 635), İzmir Çeşme ve Alaçatı'da (Uluer, 2017: 692), Adana'da (Özkan, 2007: 27-28, 33) Kastamonu Atabey Camii Haziresinde (Uğraşkan, 2007, 226), Sinop Seyyid Bilal Türbesi Haziresinde (Sürün, 2006, 312), Trabzon/ Sülüklü'de (Yer, 2004, 169-173) rastlanmaktadır. Farklı örnekleri ile yaygın bir tip olarak karşımıza çıkan kâtibi kavuk Umur Bey Haziresinde, XVIII. yüzyıl mezarlarından Mehmed Murad'a, Selmân'a, Seyyid Mehmed Emin Ağa'ya ve Sadullah Efendi'ye ait şahideler de uygulanmıştır (Köşklü & Gökler, 2023, 255).

İncelenen haziredeki bir diğer başlık türü de festir. Fesin ne zaman ve kimler tarafından yapıldığı tartışma konusudur. Osmanlı'da II. Mahmut döneminde askerlerin resmi başlığı olmuş, 1829 yılında nizamnamesi yayınlanmıştır. Başlangıçta sadece askeriye için düşünülen başlıklar sonraki zamanlarda daha fazla yaygınlaşarak saray memurlarına ve halka mal olmuştur. II. Mahmut döneminde kullanılan feslere Mahmudi, Sultan Abdülmecit döneminde kullanılanlara Mecidi, Sultan Abdülaziz döneminde kullanılanlara Azizi ve Sultan Abdülhamit döneminde kullanılanlara ise Hamidi adı verilmiştir. Feslerin bu şekilde isimlendirilmesinde bu sultanlar döneminde daha çok kullanılması etkili olmuştur (İşli, 2009, 148; Gökler, 2017: 722-723; Çelik, 2022: 232-234; Şen, 2023, 1577-87). Hazirede incelenen dönemde Azizi kalıplı fes (Laqueur, 2007: 156; Çal, 1998: 212-218; Çal & İltar, 2011: 32; Şen, 2023: 1580-82) tekil bir örnek ile temsil edilmiştir. Burada da fesin üst çapı alt çapından çok daha küçüktür ve kenar eğimi iç bükeydir (Şekil 15).

Şekil 15. Serpuş Tipleri a) Esad Ağa'ya Ait Nezkeb, b) Mustafa Ağa'ya Ait Kâtibi, c) Ahmed Efendi'ye Ait Azizi Fes, d) Veli Şah Ağa'ya Ait Sarıklı Fes, e) Mustafa Ağa'ya Ait Destarlı Kubbeli Kalafat f) Hadice Hanım'a Ait Hotoz, g) Balıkesir'den Nezkep Örneği (Gökler), h) İstanbul Mihrişah Valide Sultan Türbe Haziresinden Kâtibi Örneği

İncelenen hazirede tek örnek ile temsil edilen destarlı kubbeli kalafat kavuk olarak isimlendirilen başlık türü başa geçirilen kavuğun üst bölümünün uzun bir şekilde taşıntı yaparak alt bölümünde çapraz, dikine ve düz destarlar sarılmasıyla elde edilir. Bu tip serpuşları kadı, zaim, kethüda gibi görevliler kullanmıştır (Zeybek, 2001: 35-36; Gökler, 2017: 765). Anadolu'daki örnekleri arasında Giresun (Çal ve İltar, 2011, 29), İzmir Urla Hazireleri (Bulut, 2010: 440), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi (Varol, 2019: 159), Balıkesir Hazirelerinde (Gökler, 2017, 765), Denizli Kabristanlığında (Zeybek, 2001: 35-38-45-47-51-56-58-60-61-62-63), Bursa Ali Paşa Camii Haziresi ve Bursa Seyyid Usûl Dergâhi Haziresi (Mermutlu & Öcalan, 2011: 229, 582, 586) sayılabilir.

Umur Bey Haziresinde, Hadice Hanım'a ait kadın mezarında ise tek örnek olarak hotoz türü başlık görülür. Daha çok kadın mezarları ile özdeşleşen hotoz başlığın uzun boyun bölümlerinde kabara, çiçek ve yanı sıra bazı takı örnekleri yaygın bir kullanım alanı sergiler. Başlığın benzer örnekleri Balıkesir Hazireleri (Gökler, 2017: 768-769), Bolu Göynük'te (Çal, 2007: 295-381), İstanbul Emir Sultan Mezarlığı'nda (Çakar, 2007: 490), İstanbul Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresi'nde (Kutlu, 2005, 70-110-122-126-132-152-156-160-1639), İstanbul Fatih Burmalı Mescid Haziresi'nde (Çelik, 2022: 23), Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşlarında (Hanoğlu, 2015: 1919), Trabzon İli, Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii ile Küçük İmaret Mezarlığı'nda (Eren, 2011: 624), Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi'nde (Arslan, 2007: 469), Aydın Koçarlı Cihanoğlu Camii Haziresi'nde (Varol, 2019: 142), Rize Hemşin'de (Atacan & Bekar, 2001: 13-14-15-17-29-38-85) görülür.

İncelenen mezar taşları bezemesel olarak oldukça sade tasarımlardır. Yalnızca Kalaycızade Mustafa Ağa'nın mezarında (1810) püskül, Mustafa Ağa'nın mezarında (1813) servi, akant, vazo, gül ve sorguç, Hadice Hanım'ın mezarında (1819) boyun kabarası, Ahmed Efendi'nin mezarında ise güneş, akant ve servi bezeme olarak öne çıkmaktadır.

Mustafa Ağa'nın mezarında (1813) ayak şahidesinde bulunan akant, tepelik şeklindedir. Osmanlı batılılaşma döneminde akant (Halıcı & Yurttaş, 2020: 577-628) mezar taşlarında da yaygın bir kullanım alanı göstermektedir. Özellikle XVIII. yüzyıl şahidelerinde barok etkisinde hacimli, rokokoda kabuksu ve eğimli biçimseli ile izlenebilmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru ise akant yaprakları şahidelerin tepeliklerini kaplayan savruk ve uçları aşağı doğru eğimli değişimi ile rokokodan erken ampire evrilen bir görünüm sergilemektedir.

Ahmed Efendi'nin mezarında (1897) ayak şahidesinde görülen güneş tepelik (Çal, 2021: 645-690) özellikle XIX. yüzyıl başlarında ampir üslupla birlikte yaygınlaşan, esintileri XIX. yüzyıl eklektik sürecinde devam eden ve XX. yüzyılda da uygulanan bir motif olmuştur. Burada merkezinde çiçek bulunan ve iki yandan akant yaprakları ve çiçek motifleriyle sınırlandırılan güneş tepeliğin hazirelerde farklı tip ve bezemelerde örnekleri mevcuttur.

Mustafa Ağa'nın (1813) ayak şahidesinde ve Ahmed Efendi'nin (1897) ayak şahidesinde olmak üzere iki örnekte servi motifine yer verilmiştir. Bunlardan Mustafa Ağa'nın şahidesinde kâse içerisinde üzeri zikzaklarla belirlenmiş ve düz

görünümlü, Ahmed Efendi'nin şahidesinde boynu sağa eğik ve bezemesiz olarak ele alınmıştır. Umur Bey Haziresinde Mehmed Esad'a, Emine Hanım'a ve Hacı Hasan Ağa'ya ait servi tasarımı şahideler ise XVIII. yüzyıl (Köşklü & Gökler, 2023: 259) örneklerindedir. Türk İslam süsleme sanatlarında zengin bir çeşitlilik sunan servi (Çulpan, 1961: 122; Çetin & Yayık, 2021: 485-514; Çal, 2015: 150-151; Güzel, 2018, 251-281) Osmanlı mezar taşlarında özellikle XVIII.-XX. yüzyıl şahidelerinde yaygın bir kullanım alanı göstermektedir. Servinin Osmanlı batılılaşma sürecinde farklı form ve kompozisyonları, estetik ve sembolik anlatisını yansıtmaya devam etmektedir.

Sonuç

Erken Osmanlı döneminde siyasi kimliği, imar faaliyetleri, kültür ve sanata verdiği değer ile tanınan Timurtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey tarafından yaptırılan cami- türbenin geniş haziresi Bursa hazireleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. 122 adet mezarın tespit edildiği hazirede erken dönem, XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait mezar taşları bulunmaktadır. Umur Bey Haziresinde caminin doğusu ve kuzeyinde bulunan XIX. yüzyıla ait dokuz serpuşlu şahide 1800'den başlayıp 1897 yılına kadar ki geniş bir zaman dilimini kapsamaktadır. En erken tarihli örnek Mustafa Efendi'ye (1800), en geç tarihli ise Ahmed Efendi'ye (1897) aittir. Bunlardan sekizi erkek, biri ise kadın mezarıdır. Mezarlar form açısından alçak çerçevesiz ve kapak taşlı tiptedir. Mezarların baş ve ayak şahidelerinden yedisi Anadolu genelinde yaygın olarak görülen yukarıdan aşağıya doğru daralan prizmal dikdörtgen gövdeli, ikisi ise farklı tiptedir. Mezarların en önemli parçası olan şahideyi üst bölümde tamamlayan altı farklı serpuş tipi tespit edilmiştir. Bunlar, nezkeb, kâtibi kavuk, azizi fes, sarıklı fes, destarlı kubbeli kalafat ve hotoz başlıktır. İncelenen mezar taşları bezemesel olarak oldukça sade tasarımlardır. Yalnızca Kalaycıade Mustafa Ağa'nın mezarında (1810) püskül, Mustafa Ağa'nın mezarında (1813) servi, akant, vazo, gül ve sorguç, Hadice Hanım'ın mezarında (1819) boyun kabarası, Ahmed Efendi'nin mezarında ise güneş, akant ve servi bezeme olarak öne çıkmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları [Zerrin Köşklü (ZK), Burak Gökler (BG)]: Fikir-ZK-BG; Tasarım-ZK-BG; Denetleme-ZK-BG; Kaynaklar-ZK-BG; Veri Toplama ve/veya İşleme ZK-BG; Analiz ve/ veya Yorum-ZK-BG; Literatür Tarama-ZK-BG; Yazıyı Yazan-ZK-BG; Eleştirel İnceleme-ZK-BG

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions [Zerrin Köşklü (ZK), Burak Gökler (BG)]: Concept -ZK-BG; Design-ZK-BG; Supervision-ZK-BG; Resources-ZK-BG; Data Collection and/or Processing-ZK-BG; Analysis and/or Interpretation-ZK-BG; Literature Search-ZK-BG; Writing Manuscript-ZK-BG; Critical Review-ZK-BG; Other-ZK-BG

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Arslan, A. (2007). *Edirne Üç Şerefeli Cami Haziresi*. (Tez No: 205568). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Atacan, V. & Bekar, S. (2001). *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı.
- Bayrakal, S. (2016). *Uşak'ta Osmanlı Mezar Taşları*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Biçici, H.K. (2004). *Manisa Gördes'te Bulunan Osmanlı Dönemi Süslemeli Mezar Taşları*. (Tez No: 145388). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Bulut, F. (2010). *İzmir-Urula Merkezdeki Cami Hazirelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. (Tez No: 274317). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Çakar, G. (2007). *Bursa Emir Sultan Mezarlığındaki 18. ve 19. yüzyıl Mezar Taşları*. (Tez No: 207279). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Çal, H. & İltar, G. (2011). *Giresun İli Osmanlı Mezar Taşları*. Ankara: Giresun Valiliği Yayınları.
- Çal, H. (1998). İstanbul Eyüp'teki Erkek Mezar Taşlarında Başlıklar. *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu III*. İstanbul, 207-225.
- Çal, H. (2007). Göynük (Bolu) Şehri Türk Mezar Taşları. *Vakıflar Dergisi* 30. 295-381.
- Çal, H. (2015). *Boyabat Mezar Taşları*. Ankara: Boyabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Çal, H. (2021). Türkiye Mezar Taşı Tipleri 1: Güneş Tepelikliler". *Belleten* 85/303. 645-690. 10.37879/belleten.2021.645
- Çelik, B. (2022). *İstanbul Fatih Burmalı Mescid Haziresi*. (Tez No: 744969). [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Çetin, Y. & Yayık, B. (2021). "Tasavvuf Düşüncesinde Servi Ağacı ve Türk-İslam Sanatındaki Yansımaları". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi* 100. 485-514.
- Çulpan, C. (1961). *Serviler II*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Dal, A. (2021). *İstanbul Eyüp Şah Sultan Türbesi ve Haziresindeki Erkek Mezar Taşları*. [Yüksek Lisans Semineri, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Daşdemir, S. (2011). *İstanbul Selimiye Cami Haziresi*. (Tez No: 300472). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü].
- Demir, Ç. (2008). *Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları*. (Tez No: 219972). [Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Emecen, F. (2012). Timurtaş Paşa. *TDV. İslam Ansiklopedisi*. (Cilt 41). İstanbul: TDV. Yayınları. 185-186.
- Eren, S. (2011). *Trabzon İli Gülbahar Hatun ve Tavanlı Camii Hazireleri ile Küçük İmaret Mezarlığı'ndaki Mezar Taşları*. (Tez No: 292949). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Erünsal, İ.E. (2012). Umur Bey Kütüphanesi. *TDV. İslam Ansiklopedisi*-42. İstanbul: TDV Yayınları. 159-160.
- Eyüp Sultan Türbeler ve Anıt Mezarlar*. ed. A. Doğanay vd. İstanbul: Eyüp Sultan Belediyesi, 2018.
- Gökler, B. M. (2017). *Balıkesir Mezar Taşları*. (Tez No: 479364). [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Gökler, B. M. & Köşklü, Z. (2019). "Balıkesir Zağnos Paşa Camii Haziresindeki Kavuk Tipleri". *TAED* 66. 453-478.
- Güven, S. (2018). *İstanbul Küçük Ayasofya Camii (Sergios Bakhos Kilisesi) Haziresinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Mezar Taşları*. (Tez No: 529355). [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Güzel, E. (2018). Osmanlı Mezar Taşlarında Servi Motifi. *I. Uluslararası Türk İslam Mezar Taşları Kongresi Bildiriler Kitabı*. (Adnan Menderes Üniversitesi 19-21 Ekim Kuşadası/Aydın, 2018). 251-281.
- Halıcı, E. & Yurttaş, H. (2022). Barok- Rokoko Üsluplarının Mimari Süslemedeki Gücü. *Anasay Dergisi*. 19. 3-28. <https://doi.org/10.33404/anasay.1056325>
- Halıcı, E. (2020). XVIII-XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Sanat Ortamı, *TAED*-69. 577-628. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4386>
- Hanoğlu, C. (2015). *Batılılaşma Dönemi Rize Mezar Taşları*. (Tez No: 397643). [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- İşli, N. (2009). *Osmanlı Serpuşlar*. İstanbul: Avrupa Kültür Başkenti.
- Keskin, M. Ç. (2018). Umur Bey Taş Vakfiyesi: Esin ve İçerik Üzerine Bir Değerlendirme. *Osmanlı Araştırmaları* 53 (53). 121-152. <https://doi.org/10.18589/oa.631983>
- Kökrek, M. (2015). Osmanlı Serpuşları. *El Sanatları Dergisi*. 20. 45-51.
- Köşklü, Z. & Gökler, B. M. (2023). "Umur Bey Cami Haziresindeki XVIII. Yüzyıl Serpuşlu Mezar Taşları. *Bilimname*-49. 237-268. <https://doi.org/10.28949/bilimname.1226165>
- Kurtbil, Z. H. (2009). *Kadıköy Taşköprü Caddesi Mezarlığı*. (Tez No: 249545). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü].
- Kutlu, H. (2005). *Kaybolan Medeniyetimiz Hekimoğlu Ali Paşa Camii Haziresindeki Tarihi Mezar Taşları*. İstanbul: Damla Yayınevi.
- Laqueur, H. P. (2007). *Hüve'l-baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*. İstanbul: Türk Vakfı Yurt Yayınları.
- Mermutlu, B. & Öcalan, H. B. (2011). *Tarihi Bursa Mezar Taşları*. Bursa: Ömür Matbaacılık.
- Özkan, S. (2007). *Geç Dönem Osmanlı Adana Mezar Taşları*. (Tez No: 211453). [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Sökütlü, Y. (2015). *İstanbul Üsküdar Şeyh Devati Mustafa Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları*. (Tez No: 447840). [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Sürün, M. (2006). *İstanbul Şeyh Vefâ Cami Haziresi*. (Tez No: 209764). [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırma Enstitüsü].
- Şen, A. (2023). Manisa'nın Salihli İlçesi, Poyraz Köyü Mezarlığında Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları. *Diyanet İlmî Dergi*. 59. 2023. 1339-1372.
- Tanık, S. (2016). *Kocaeli, Gölcük Değirmendere Mezarlığı Mezar Taşları*. (Tez No: 441021). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler

- Enstitüsü].
- Tepekaya, M. vd. (2016). *Manisa'da Osmanlı Dönemi Hazireleri*. Manisa: Büyükşehir Bel.
- Turgut, V. (2018). "Vakıf Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi Aileleri II: Â-i Timurtaş Paşa". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 53/53. 52-120. <https://doi.org/10.18589/oa.631971>
- Uğraşkan, E. (2007). *Kastamonu Ferhat Paşa ve Atabey Gazi Camilerinin Hazirelerindeki Mezar Taşları*. (Tez No: 217445). [Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Uluer, B. (2017). *İzmir Çeşme (Merkez) ve Alaçatı'daki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. (Tez No: 501228). [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Umur Bey. (1985). *Yeni Türk Ansiklopedisi*. (Cilt 13). İstanbul: Ötüken Neşriyat. 181-196.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı Tarihi*. 1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Varol, A.H. (2019). *Aydın Kuşadası Abdalzade Mezarlığı Osmanlı Mezar Taşları*. (Tez No: 542430). [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yavuz S. (2013). *Sakarya İli Geyve İlçesi Osmanlı Dönemi Mezar Taşları*. (Tez No: 333696). [Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yeni, Ö. (2009). *Sinop Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Türk-İslam Dönemi Mezar Taşları*. (Tez No: 249679). [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yer, K. (2004). *Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığındaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları*. (Tez No: 144955). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yılmaz, E. (2013). *İzmir-Ödemiş'teki Türk İslam Devri Mezar Taşları*. (Tez No: 539644). [Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Yılmaz, H. (2009). *Anadoluhisarı Sultan II. Beyazıt Han Mezarlığı Mezar Taşları (Pafta No:54)*. (Tez No: 253391). [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Zeybek, R. (2001). *Denizli Kabristanlığında XVIII. ve XIX. Yüzyıldan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili*. (Tez No: 110565). [Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].

Structured Abstract

The historical tombstones of Turkish-Islamic art and cities serving as very important documents also constitute an integral part of plastic arts. These tombs, which contain cultural reflections and periodical styles, have a rich terminology and contribute to the region's history and art. It is particularly important for cities that have served as capitals for states. The present study aims to determine, identify, examine, and evaluate the historical tombstones in Bursa, a city considered one of the significant capitals of the Ottoman Empire. The tombs located in the Bursa Umur Bey Mosque and Tomb Cemetery, commissioned by Umur Bey, who was a son of Timurtaş Pasha who played a prominent role in the early stages of the Ottoman Empire, established foundations, conquered lands, and came to the forefront with the value he attached to art, culture, and science, were examined on-site. A total of 122 tombs were discovered in the cemetery, which kept expanding since its exploration. Besides the early examples, there were also late-dated tombs, including nine graves and tombstones differing from others in terms of characteristics and dating back to the 19th century. Covering the period from 1800 to 1897, these tombs were primarily examined based on tomb type, and it was revealed that there were two distinct types: low frame and lid-stone. After the tomb types, the tombstones were examined in terms of their body forms. The prismatic rectangular bodies tapering from top to bottom, commonly encountered throughout Anatolia, were also repeated in this cemetery. However, the influence of Westernization was evident in the preference for tulip-shaped body forms in the tombstones of this period, which indicates the continuation of capital traditions. After the examination of body forms, the inscriptions engraved on the bodies were detailed. Texts written in Ottoman Turkish were carved on the stones by using sulus and thuluth scripts. Moreover, based on these texts and title types, it was determined that eight of the tombs belonged to males (Mustafa Efendi, Kalaycızâde Mustafa Ağa, Esad Ağa, Ahıskalı Ahmed Efendi, Molla Abdullah, Veli Şah, and Ahmet Efendi), and one belonged to a female (Hadice Hanım). Apart from gender, terms such as zâde, brother, son, along with professions like mühürdar and fabrikatör, revealed the significance of individuals in cemeteries. Beyond the texts, the headgears completing the tombstones, indicating gender, position, and profession, were extensively discussed. Six different headgear types—nezkeb, kâtibi kavuk, azizi fes, sarıklı fes, destarlı kubbeli kalafat, and hotoz başlık—were described in detail. The characteristics of the tombstones were examined besides their ornamental compositions. Although the tombstones had distinct decorative compositions during the Westernization process, the examples evaluated here did not exhibit a rich ornamentation. Nevertheless, a few acanthus leaves, cypress trees, stars, roses, finials, and tassel motifs adorned the bodies and headgear of the tombstones as ornamental details. The consistent use of acanthus and cypress motifs among these decorations is remarkable. In the final section of this study, the tombs examined here were comprehensively compared with examples from other cities in Anatolia, particularly the capital city of Istanbul. It was determined that the mentioned tomb and tombstone types, as well as headgear and decorations, were frequently reiterated in Anatolia.